

Pedagogische Waarde van de Beatrijs

Luke van Saane

S4758854

Bachelorwerkstuk

dr. Cécile de Morrée

aantal woorden: 9463

10-06-2021

Inleiding

“However problematic the term “woman” has become, women have shared and continue to share subordination as a group in three areas: women earn inequitable wages, women suffer from domestic violence and other forms of violence inspired by their gendered bodies, and women’s sexuality and reproductive capabilities are still largely defined and controlled by men. Studying the subordination of women in the past from a feminist perspective can contribute to an understanding of the structures and institutions that created such persistent inequities.” (Robertson, 2007, p.76)

Ondanks dat de gevallen voornamelijk in het nieuws komen als individuele incidenten, zoals recent de moord op Sara Everard en de moord op Anne Faber in 2017, is er sprake van structureel geweld tegen vrouwen (NOS, 2017 & Ohlheiser, 2017). Dit is niet alleen te zien in de statistieken, die bijvoorbeeld laten zien dat één op de vijf vrouwen in de Verenigde Staten te maken heeft gehad met (een poging tot) verkrachting (Smith, Zhang, Basile, Merrick, Wang, Kresnow & Chen, 2018), maar ook in de media waar persoonlijke verhalen gedeeld worden. De *Me-Too* beweging, die is opgericht in 2006 en in 2017 veel media-aandacht kreeg, is een voorbeeld hiervan (Ohlheiser, 2017). De beweging is opgericht om bewustzijn te creëren en banden te leggen tussen de mensen die te maken hebben gehad met seksueel geweld. Dankzij deze en andere bewegingen, bijvoorbeeld de twitter beweging na de moord op Everard waarbij vrouwen zich beseften hoeveel veiligheidsmechanismen ze voor zichzelf hebben gecreëerd, groeit het bewustzijn (Valk, 2021). Seksueel geweld tegen vrouwen en de sociale structuren die hieraan ten grondslag liggen zijn niet iets nieuws, maar zitten diepgeworteld in de samenleving.

In 2018 schreef Sterling-Hellenbrand een onderzoek over *rape culture* en het *Nibelungenlied*, waarin ze de pedagogische waarde van de middeleeuwse tekst beschrijft in een moderne context. In het *Nibelungenlied* is er sprake van een verkrachtingsscène, waarbij een bijstander bijdraagt aan het fysieke geweld dat de vrouw wordt aangedaan.

Sterling-Hillenbrand concludeert dat er aspecten van *rape culture* te zien zijn en dat de belangrijkste pedagogische waarde van de tekst is, om als bijstander op te staan tegen seksueel geweld, in plaats van slechts toe te kijken. Hoewel, of doordat, de middeleeuwse tekst de verkrachting niet benoemt als zodanig en er geen expliciete boodschap benoemd wordt, geeft het informatie over hoe machtsverhoudingen en de sociale orde er in die tijd uitzagen. De pedagogische boodschap van de tekst is nog steeds relevant in onze moderne

context (Sterling-Hellenbrand, 2018: p.64, 68-70).

Sterling-Hellenbrand laat zien dat oude teksten nog steeds relevant kunnen zijn en we informatie uit de tekst kunnen halen door er met een nieuw perspectief naar te kijken. Dit roept de vraag op of dit bij andere middeleeuwse teksten ook het geval is. Een belangrijke tekst in het Nederlandse middelbare onderwijs is de Beatrijs. In deze tekst speelt een vrouw de hoofdrol, waardoor er specifiek naar het leven van vrouwen gekeken kan worden en er nader onderzoek kan worden gedaan naar hoe de sociale structuren er in de middeleeuwen uitzagen.

SQ primaire bron

De Beatrijs is een Marialegende, waarschijnlijk geschreven in 1374 AD (Besamusca, 2017: p.42). In een Marialegende wordt de mens door bijbelfiguur Maria geholpen, zolang deze haar trouw blijft (Van Der Toorn-Piebenga, 1984: p.52). In deze verhalen verricht zij meestal een wonder, bijvoorbeeld in Mariken van Nieumeghen waar Mariken gered wordt van de duivel (Studio Spectrum, 1984: p.213). Vooral in de 12e en 13e eeuw was er een krachtige stroom in de Mariaverering, welke verhalen gebruikt werden in preken als voorbeelden van de kracht van Maria.

Kort samengevat gaat de Beatrijs over een non die het klooster verlaat om samen te kunnen zijn met haar jeugdliefde. Beatrijs vlucht samen met hem weg, waarop zij zeven jaar in geluk en rijkdom leven en twee kinderen krijgen. Na deze zeven jaren is het geld op en breekt de hongersnood aan, waarop de man haar verlaat en ze zeven jaar in armoede leeft met haar kinderen. Om ervoor te zorgen dat ze niet verhongeren wordt Beatrijs een prostituee, vanwege de trots die haar weerhoudt om binnen de stadsmuren te bedelen. Na deze zeven jaren gaat ze zwerven en bedelen en keert ze terug naar de plaats waar haar oude klooster staat. Ze komt er achter dat Maria al die tijd haar plaats heeft ingenomen en het tijd is om terug te keren nadat Maria drie keer bij haar is verschenen. Haar kinderen laat ze achter bij de weduwe waar ze verbleef in het dorp. Tot slot biecht ze haar verhaal op bij een priester om vrij van zonden te zijn.

De eerste versie van de Beatrijs is rond 1223 geschreven, in het Latijn, en bevatte andere kernwaarden dan de versie uit 1374 (Gondry, 1918: p.9-11). In deze eerste versie was de man voor wie zij het klooster verliet bijvoorbeeld niet haar jeugdliefde, maar een priester die haar lastig viel met aanzoeken en sensuele taal. Hij handelde uit lust, in plaats van uit liefde, en verliet haar een paar dagen later. Vervolgens belandde Beatrijs op het zondenpad door schaamte, terwijl zij in de versie uit 1374 dit volgens Gondry deed vanuit jeugd- en

PEDAGOGISCHE WAARDE BEATRIJS

moederliefde. Volgens Meder en Wilmink (1995) is de Nederlandse versie waarschijnlijk afkomstig uit Brabant, waar het is geschreven door een beroepsdichter. Zij beargumenteren dat de tekst is aangepast voor een adellijk publiek, onder andere vanwege de verwijzingen naar het hoofse leven in de tekst. Beatrijs is knap, beschaafd en stelt hoge eisen aan de man (Meder & Wilmink, 1995: p.27-31).

Ook Besamusca (2017) bespreekt het publiek in zijn onderzoek naar de maker en de geïmpliceerde lezer van het verzamelhandschrift waar de Beatrijs in staat. Hij concludeert dat het verzamelhandschrift gericht is aan de stedelijke bovenklasse en hun kinderen. Hij trekt deze conclusie aangezien het handschrift educatief materiaal voor de sociale elite bevat en bij veel van het werk het commentaar ontbreekt. Over de Beatrijs zegt hij dat het de *odd one out* is, aangezien deze tekst specifiek gericht is op vrouwelijke lezers en luisteraars. Dit publiek kan namelijk beter sympathiseren met de ervaringen van Beatrijs, zoals moederschap en prostitutie. Doordat de Beatrijs is toegevoegd aan het verzamelhandschrift, noemt Besamusca dat het mannelijk-georiënteerde perspectief gecompenseerd wordt en hiermee het schrift zowel mannen als vrouwen aanspreekt (Besamusca, 2017: p.41 en 50-54).

Passenier (2007: p.6-9) gaat in op de boodschap voor het publiek van de Beatrijs, waarbij ook zij er vanuit gaat dat het geschreven is voor een hoofs, aristocratisch publiek. Als reden hiervoor noemt zij de hoofse motieven, zoals de rozenstruiken in de appelboomgaard als ontmoetingsplek en de luxueuze kleding die de jongen zijn geliefde cadeau doet. Volgens Passenier is de tekst geschreven om het adellijke publiek op de feiten te wijzen en hen te leren dat het gaat om het innerlijke, in plaats van alleen om trots en het behouden van een goede naam. Het verhaal is volgens haar doordrongen van religie en onderwijst het publiek over boete, zonde, genade en de liefde van Maria voor de mens. Meder en Wilmink (1995: p.25 en 31) zijn het ermee eens dat het verhaal gaat over de strijd tussen hoofsheid en religie, met de normen en waarden die hiermee gepaard gaan. Het verhaal is volgens hen bedoeld om het adellijke publiek te leren dat Mariaverering goed is voor het individu en berouw en biecht belangrijk zijn, waarbij genade enkel mogelijk is via de kerk. In de Beatrijs wint het geloof van de adellijke trots.

Uit eerder onderzoek naar de Beatrijs blijkt dus voornamelijk dat het verhaal is bedoeld om de adellijke bevolking de nadruk op het innerlijke; het geloof te doen leggen, maar is dat de hele boodschap die het verhaal meegeeft? Volgens Besamusca (2017) is het verhaal specifiek toegevoegd om het vrouwelijk publiek aan te spreken doordat de vrouwelijke lezers en luisteraars zich kunnen inleven in het verhaal, maar de boodschap uit eerder onderzoek is niet specifiek aan vrouwen gericht. Middeleeuwse teksten kunnen

verschillende functies hebben voor verschillend publiek, zoals de pastourelle die voor mannen voornamelijk bedoeld was voor plezier, maar voor vrouwen een educatieve waarde had (Harris, 2016: p.265; Gravdal, 1991: p.110). Dit roept de vraag op of de Beatrijs een specifieke boodschap bevat voor vrouwen.

SQ secundaire bron

Een type middeleeuwse tekst waar belangrijke aspecten van *rape culture* in terug te zien zijn, is volgens Harris (2016) de pastourelle. In de pastourelle is er ruimte voor de ervaring van de vrouw, waardoor het een bron van informatie is over *rape culture* in de middeleeuwen. In deze informatie kunnen verschillende pedagogische waardes gevonden worden, waarvan de meest aanwezige vormen het vermijden van risico's en *peer education* zijn. Het vermijden van risico's houdt hierin dat vrouwen een actieve houding innemen in het omgaan met risico's, bijvoorbeeld door thuis te blijven, op te passen voor welbespraakte mannen en niet alleen op pad te gaan, implicerend dat de verantwoordelijkheid voor 'niet verkracht worden' bij het slachtoffer ligt. De moeder speelde doorgaans een belangrijke rol in het beschermen van de dochter en het leren hoe zij zich moest beschermen. Bij *peer education* is er sprake van het delen van informatie over gezondheid, waardes en gedrag met mensen van een vergelijkbare leeftijd of status. Allebei deze pedagogische manieren spelen een rol in seksuele gezondheid en antigewelddeducatie. Belangrijk hierbij zijn empathie en empowerment (Harris, 2016: p.264-266).

Harris beschrijft in haar onderzoek het verschil tussen de uitwerking van de pedagogische boodschap voor vrouwen in Franse en in Engelse pastourelles, waarbij met name de oud-Franse pastourelles *rape culture* bekrachtigen. In de Franse versie wordt verkrachting namelijk behandeld als iets insignificants voor vrouwen, waarbij het lijden van het slachtoffer wordt ontkent. De focus ligt hierin op plezier en nonchalance. In tegenstelling tot de Franse pastourelle ligt de nadruk bij de Engelse pastourelle meer op de psychologische en verbale strijd, waarbij het slachtoffer een stem en karakter krijgt. Hierdoor is de Engelse pastourelle niet slechts een bron van plezier, maar biedt het ruimte voor *survivor speech*: slachtoffers van vergelijkbare situaties krijgen hiermee de kans om hun herinneringen beter te verwerken door ze te hervormen, waarbij ze meer kracht en controle hebben over de situatie (Harris, 2016: p.267-270).

Ook Gravdal (1991) schreef over het effect van middeleeuwse literatuur op het destijds in stand houden van *rape culture* en het onderliggende machtsverschil gebaseerd op gender. Hierin legt ze de nadruk op het feit dat machteloosheid niet genderneutraal is. In de

middeleeuwen was het namelijk over het algemeen de vrouw die geen macht had terwijl de man dit wel had. Evenals Harris (2016) gebruikt Gravidal de pastourelle als voorbeeld, waarbij ze aangeeft dat het een representatie is van het seksuele geweld als symbolisch systeem. We zien hier namelijk de rechten, macht en sociale klasse van de vrouw sterk in terug. Kenmerkend voor de pastourelle is dat er een jonge vrouw, meestal een herderin, verleid wordt door een welvarende man, meestal een ridder, met mooie woorden en cadeaus waarbij de man aan het einde de situatie verlaat. Hier wordt seksueel geweld acceptabel gemaakt door formele esthetisering, waarbij plot, karakter en refrein de vorm krijgen van humor. Door de toevoeging van zang en dans wordt het geheel nonchalant en geeft het de indruk dat het 'leuk' is. In deze middeleeuwse teksten is onder andere terug te zien dat 'nee' of stilte 'ja' betekenen en dat het slachtoffer de schuld krijgt; beide bekende aspecten van *rape culture* in de moderne context (Gravidal, 1991: p.105-107, 110 en 115-117).

Gravidal (1991) onderzocht ook hoe verkrachting en seksueel geweld terug te zien zijn in de officiële wet in de middeleeuwen, waarbij ze overeenkomsten zag tussen de wettelijke verslagen en de fictionele pastourelles. Waar geweld en uitingen van dwang hoorden te staan, was plaats gemaakt voor plezier en 'mooier' taalgebruik, met gunstig gevolg voor de veroordeling van de crimineel in het verhaal. Opvallend was ook, dat geestelijken de grootste groep verkrachters vormden, terwijl zij vaak geen straf kregen. Dit was volgens Gravidal waarschijnlijk het geval doordat de makers van de wetten bestonden uit geestelijken, aangezien zij degenen waren die konden lezen en schrijven. De slachtoffers, de vrouwen, kregen echter wel vaak straf, aangezien zij het 'hadden laten gebeuren' (Gravidal, 1991: p.124-126, 131-132 en 134).

Anders dan Harris en Gravidal, gebruikte Gos (2013) niet de pastourelle maar de Ierse *Rómánsaíochtaí* om de representatie van de machtsstructuren en de rol van de vrouw in de middeleeuwen te onderzoeken. Deze romantische verhalen waren beïnvloed door middeleeuwse romances en eerdere verhalen, met als hoofddoel om het publiek te entertainen. Wat opvalt, is dat gender en seksualiteit sterk terug te zien zijn, waarbij de vrouw een passief subject is en geen controle heeft over haar eigen seksleven. De vrouwen die wel afgebeeld zijn als baas over eigen leven; keuzevrijheid hebben en vrijheid over hun eigen beweging, zijn tevens omschreven als lelijk, moreel verkeerd en sociaal buiten de groep vallend. Vergeleken met eerdere Ierse teksten is hier veel minder sprake van controle over het eigen leven van de vrouw. Gos concludeert dat het vrouwelijke perspectief en de vrouwelijke belangen en behoeftes samen gaan. Aangezien de belangen van de vrouw in de

Rómánsaíochtai irrelevant zijn, krijgt de vrouw ook geen stem in de verhalen (Gos, 2013: p.154-157 en 159).

Vraagstelling

Samengevat, zijn structureel geweld tegen vrouwen en de sociale structuren die hieraan ten grondslag liggen dus niet iets nieuws, maar diep geworteld in de samenleving. Op dit gebied zijn middeleeuwse teksten nog steeds relevant in onze moderne context, met name wat betreft de pedagogische boodschap. De structuren van *rape culture* die in middeleeuwse teksten terug te vinden zijn, zijn onder andere de educatieve boodschap (gericht aan vrouwen) van risicovermijding en het leggen van de schuld bij het slachtoffer. Teksten die het structurele geweld tegen vrouwen voornamelijk bekrachtigen zijn de oud-Franse pastourelles, waarbij het lijden van het slachtoffer wordt ontken en de focus ligt op plezier. De serieuzeheid van de situatie wordt weggehaald door middel van esthetisering, zang en dans. De esthetisering vond ook plaats in de verslaglegging van verkrachtingen in de rechtbank. Dergelijke teksten kunnen fungeren als representatie van het seksuele geweld, de positie van de vrouw en de machtsverhoudingen in de middeleeuwen. Tevens heeft de tekst een educatieve functie, waarbij het vrouwen leert dat passief zijn goed is en actief slecht, door de vrije, uitgesproken vrouw negatief af te beelden.

De Beatrijs is een middeleeuwse Marialegende die specifiek gericht is aan adellijke vrouwen. Eerder onderzoek wijst uit dat de boodschap van de tekst het weergeven van Maria's kracht en de kracht van het geloof ten opzichte van de hoofse trots is. Er is echter nog niet specifiek gekeken naar de boodschap gericht aan vrouwen, wat wel voor de hand ligt aangezien dat het publiek van de tekst is. Hieruit volgt de volgende onderzoeksvraag: "Wat is de pedagogische waarde van de Beatrijs voor de adellijke vrouw in de middeleeuwen?"

Er wordt verwacht dat de representatie van de vrouw in de Beatrijs de sociale structuren en machtsverhoudingen die passen bij *rape culture* bevestigt, waarmee de vrouw onder andere de boodschap krijgt dat zij risico's moet vermijden, de schuld bij haar ligt als ze te maken krijgt met seksueel geweld en ze zich passief dient te gedragen.

Theoretisch kader

De feministische cultuurkritiek is een vorm van ideologiekritiek, waar literaire teksten geanalyseerd en geïnterpreteerd worden als culturele betekenisdragers. Een tekst wordt altijd vanuit een bepaalde ideologie geschreven, het is namelijk onmogelijk om buiten dit systeem van opvattingen te staan. De ideologie waarbinnen de tekst geschreven is, komt zowel bewust als onbewust tot stand. Bij onbewuste ideologie worden normen en waarden langzaamaan als ‘normaal’ gezien en bepalen de sociale organisatie. Deze normen en waarden worden dus langzaamaan voor waar aangenomen door het gros van de samenleving. De feministische cultuurkritiek onderzoekt een bepaalde blik waardoor de werkelijkheid gezien wordt en hoe dit de werkelijkheid beïnvloedt (en heeft beïnvloed). Bij de feministische cultuurkritiek ligt de focus met name op de *male gaze* waaruit de werkelijkheid beschreven is in veel literatuur, waarbij de ‘Ander’ de vrouw is. Het laat zien hoe patriarchale ideologieën via literaire teksten de culturele werkelijkheid in sterke mate gevormd hebben (Brillenburg Wurth 2006: 370-376, 391). Vanwege de dominantie van de mannelijke blik is enkel dit perspectief zichtbaar in de geschiedenis en de literatuur, waardoor het vrouwelijke opnieuw naar boven gehaald moet worden (Bharucha, 1996, p.133). Op deze manier kan de vrouw als het ware teruggeschreven worden in de literatuurgeschiedenis.

Montashery (2012: pagina 23 en 24) heeft binnen deze theorie onderzoek gedaan naar de representatie van *Mrs Dalloway* in het gelijknamige verhaal van Virginia Woolf. In haar onderzoek zet Montashery gender neer als sociaal construct, waarbij vrouwen door de man gereduceerd worden tot objecten. Vrouwen worden over het algemeen afgebeeld in combinatie met emoties en passiviteit, terwijl mannen worden afgebeeld in combinatie met rationaliteit en activiteit. Montashery schrijft in haar stuk over deze stereotypering en hoe weerstand hiertegen van een vrouwelijk karakter eruit kan zien. Een manier om weerstand te bieden tegen het idee dat de vrouw object is van de man, is bijvoorbeeld aan de hand van acties, zoals het afwijzen van liefde. Liefde kan een afhankelijkheidsrelatie creëren waarbij de vrouw ondergeschikt is. Door deze relatie af te wijzen verkrijgt de vrouw dus meer onafhankelijkheid. Onafhankelijkheid werd echter gezien als typisch mannelijk kenmerk. In de representatie van de vrouw is een waardeoordeel te zien met betrekking tot de stereotypering door mannelijke karakters. De vrouw die typisch mannelijke kenmerken vertoont, zoals actie en onafhankelijkheid, wordt door de mannelijke personages omschreven met negatieve woorden, zoals ‘koud’ en ‘harteloos’.

Bharucha (1996) vond dezelfde stereotypische beschrijving van vrouwen terug in haar onderzoek naar de representatie van vrouwen in Indiase literatuur. Vrouwelijke karakters

kregen doorgaans stereotypische kenmerken toebedeeld, zoals ‘lief’ en ‘mooi’ tegenover het ‘gespierde’ en ‘grote’ beeld van de man. Vrouwen die wel de stereotypisch mannelijke kenmerken lieten zien, waren óf afgebeeld als mannelijk, óf als karikatuur van vrouwelijk irrationeel gedrag. In deze stereotypering en de duidelijk afwijzing van ‘mannelijke’ kenmerken bij vrouwen is het ideaalbeeld van ‘de vrouw’ terug te zien. De bestudeerde literatuur bleek in het onderzoek van Bharucha niet alleen negatief te spreken over vrouwen met ‘mannelijke’ karaktereigenschappen, maar zette ook de vrouw in het algemeen neer als minderwaardig. Bharucha legt de relatie van deze negatieve representatie met de zelfhaat die vrouwen hebben in de werkelijkheid. In een wereld waar het mannelijke de norm is, zijn vrouwen de sociale minderheid en geloven de werkelijkheid die gecreëerd is door de mannelijke blik. Deze werkelijkheid van minderwaardige kenmerken die aan vrouwen worden toegeschreven leidt ertoe dat vrouwen zichzelf haten (Bharucha, 1996, p.133-139).

Samengevat, is er bij feministische cultuurkritiek sprake van het nauwkeurig lezen van een tekst met inachtneming van het vrouwelijk perspectief. De representatie van de vrouw is terug te zien in verschillende elementen van een verhaal, waaronder beschrijvingen van het uiterlijk en het karakter van een vrouwelijk personage en de stereotype ‘vrouwelijke’ karaktereigenschappen die zij toebedeeld krijgt. Deze elementen bieden een kader bij het onderzoeken van de pedagogische boodschap voor het vrouwelijk publiek in de Beatrijs. Aan de hand hiervan wordt namelijk zichtbaar hoe het uiterlijk en karakter van de ideale vrouw eruit zagen. Doordat teksten veelal vanuit een mannelijk perspectief zijn geschreven, is er weinig zichtbaar van de vrouwelijke kant, waardoor de vrouw teruggeschreven moet worden in de literatuurgeschiedenis. Het dominante beeld van de vrouw en de representatie in de literatuur beïnvloedt het zelfbeeld van vrouwen.

Methode

Om een antwoord te zoeken op de vraag, zal er eerst een tekstanalyse gedaan worden van de Beatrijs, met inachtneming van het vrouwelijk perspectief. Naar aanleiding van het theoretisch kader zal er onder andere worden gelet op de karakterisering van Beatrijs, specifiek met betrekking tot haar uiterlijk en karaktereigenschappen, aangezien hierin het (mogelijk stereotypische) beeld van de vrouw terug te zien is. Verder zal er worden gelet op het effect van de liefdesrelatie en de daarmee gepaard gaande afhankelijkheid, op het karakter en het leven van Beatrijs. Daarbij zal er specifiek gefocust worden op haar (adellijke) waarden en normen met betrekking tot het minnespel. Hierna volgt er een analyse van de consequenties van haar handelen om er achter te komen of zij hiervoor beloond of gestraft

PEDAGOGISCHE WAARDE BEATRIJS

wordt. Tot slot zal er worden gekeken naar de oplossing van het verhaal en Beatrijs' problemen, specifiek met betrekking tot wat de oplossing is en hoe deze tot stand komt.

Om het verhaal beter te kunnen interpreteren, wordt vervolgens de historische context geschetst, met betrekking tot de afbeelding van en de gangbare boodschap aan vrouwen rond de tijd van de Beatrijs door middel van een literatuuronderzoek. Wat betreft het eerste punt zal er specifiek gekeken worden naar onderzoeken die de afbeelding van de vrouw in middeleeuwse kunst en literatuur bestuderen. De boodschap aan de middeleeuwse vrouw zal worden onderzocht aan de hand van literatuur met betrekking tot de opvoeding van jongens en meisjes in de middeleeuwen, waarbij zowel de kenmerken als het doel hiervan zullen worden beschreven. Om vast te kunnen stellen wat de gangbare boodschap was, zal er gelet worden op de overlap en overeenkomsten tussen de resultaten van de verschillende bronnen. Daarbij zal er aandacht worden besteed aan de historische context met betrekking tot de prostitutie, aangezien dit een relatief groot onderdeel is van de consequenties van het handelen van Beatrijs. Hierbij zullen de algemene blik van zowel de autoriteiten als de samenleving besproken worden en de reden om prostituee te worden.

Tot slot vindt er een vergelijking plaats van de opbrengsten van de tekstanalyse en het literatuuronderzoek, om erachter te komen in hoeverre de gangbare boodschap uit de historische context overeenkomt met de boodschap van de Beatrijs en hoe deze geïnterpreteerd kan worden.

Kern

Tekstanalyse

Karakterisering Beatrijs

Het verhaal van Beatrijs begint met een omschrijving van haar uiterlijk en haar karakter. Ze is een adellijk meisje en zowel innerlijk als uiterlijk perfect, onder andere door haar hoofse manieren. Dat blijkt uit de eerste beschrijving van de hoofdpersoon: *“Die nonne daer ic af began, Was hovensche ende subtyl van zeden. Men vindt ghene noch heden Die haer ghelijct, ic wane, Van zeden ende van ghedane.”* [De non, van wie al sprake was, was een edelvrouw, zo fijn van zeden dat men er, naar ik meen, op heden niet één meer vindt van dat gehalte, van zowel zeden als gestalte.] (Wilmink & Meder, 1995, p.46-47, regel 18-22). Ze vindt het geen probleem om in het klooster te werken en doet haar werk met al haar aandacht, te zien in de volgende regels: *“Sine was lat no traghe No bi nachte, no bi daghe. Si was snel te haren werke”* [Ze was nooit lui of onzorgvuldig, bij dag en nacht nooit ongeduldig, was vlug en vaardig in haar werk] (p.46-47, regel 31-33). Al met al begint Beatrijs dus als een volmaakt meisje, wat in deze context betekent dat ze mooi is, zorgvuldig, geduldig, vlug en vaardig.

Liefde: verandering karakter

Haar volmaakte leven komt echter snel ten einde, doordat ze haar jeugdliefde niet uit haar hoofd kan krijgen en besluit om hem een brief te sturen. Beatrijs zegt hierover: *“Minne worpt mi onder voet, Dat ic der werelt dienen moet“* [de liefde liep mij onder de voet, zodat ik het wereldse dienen moet] (p.56-57, regel 213-214) wat impliceert dat het iets negatiefs is en het haar in de weg staat. Dit wordt bevestigd doordat Beatrijs het labelt als ‘zonden’, wat voor een non wettelijk ook het geval was. Haar vriend komt langs bij het klooster en bevestigt dat ook hij nog steeds verliefd is. Vervolgens vertelt hij haar wat hij zou doen als hij haar kon overtuigen om uit het klooster te vluchten, namelijk: *“Ic woude riden ende ghereiden Goede cleder diere van wullen Ende die met bonten doen vullen: Mantel, roc ende sercoet. In begheve u te ghere noet. Met u willic mi evntueren Lief, leet, tsuete metten sueren”* [ik zou alles voorbereiden: rijke voering, bonten kragen, mantel, jurk en overkleed. Met jou deel ik lief en leed, ik blijf bij je in de zure en de zoete avonturen] (p.52-53, regel 134-140). Hierin is te zien dat hij haar beloont met mooie, dure kleding als ze met hem mee gaat. Hij belooft echter niet alleen mooie spullen, maar probeert het ook met mooie woorden, hij belooft namelijk ook om bij haar te blijven. Door de beloofde liefde komt een andere kant van Beatrijs naar voren, die het tegenovergestelde lijkt van de eerder omschreven positieve karaktertrekken. Ze lijkt haar geduld en rust plotseling te zijn kwijtgeraakt en laat zien

PEDAGOGISCHE WAARDE BEATRIJS

afhankelijk te zijn van haar geliefde; de liefde beïnvloedt haar daden en gedachten: “*Ik werde mijn sins te male quijt, Blivic langher in dit abijt. Die covel toech si ute al daer Ende leidse op onser Vrouwen outaer*” [Ik raak al mijn verstand nog kwijt als ik langer blijf in dit habijt!’ Ze trok haar pij uit en legde die daar op het Onze Lieve Vrouwe-altaar] (p.56-57, regel 231-234). Beatrijs lijkt te weten wat haar te wachten staat, zo zegt ze: “*Ik ducht mi die vaert sal rouwen: Die werelt hout soe cleine trouwe, Al hebbic mi ghekeert daer an. Si slacht den losen coman Die vingherline van formine Vercoept voer guldine*” [Mijn reis zal mij misschien berouwen, de wereld is zo slecht te vertrouwen en ik krijg mijn deel daarvan. De wereld lijkt op een handelsman die waardeloze kermisdingen aan de man brengt als gouden ringen] (p.60-61, regel 301-306). Waarop de vriend een pleidooi houdt van zijn liefde, waarin hij vertelt dat hij haar nooit zou verlaten en nog een keer belooft om haar te voorzien van een luxe leven.

Minnespel

In de volgende passage doet hij echter juist het tegenovergestelde, hij vraagt haar namelijk om het minnespel te spelen in een stukje natuur. Beatrijs reageert: “*Wat segdi, sprac si, dorper fel, Soudic beeten op tfelt, Ghelijc enen wive die wint ghelt Dorperlijc met haren lichame? Seker soe haddic cleine scame. Dit en ware u niet ghesciet, Waerdi van dorpers aerde niet!*” [‘Boerenkinkel,’ zei ze, ‘wat denk je wel! Moet ik vrijen in ‘t open veld, zoals vrouwen het doen, voor geld met hun ordinaire lijven? Ik zou niet weten waar ik moest blijven van schaamte. Nu weet ik, vent, dat je een boerenhufter bent.] (p.62-63, regel 346-352). Ze is niet ontzet door het voorstel om seks te hebben, maar vanwege de locatie. Ze is immers van adel, dus ze verwacht beter: “*Op een bedde wel ghemaect Soe doet al dat u ghenoect*” [op een bed, goed opgemaakt, doe dan al wat je behaagt] (p.64-65, regel 360-361). Hoewel Beatrijs hem afwijst in deze passage, staat er kort daarna de volgende zin: “*Si reden berch ende dale. In can u niet ghesegghen wel Wat tusschen hem tween ghevel.*” [Ze zijn door berg en dal gaan trekken en daar is zoveel meer geschied, dat zeg ik allemaal maar niet.] (p.64-67, regel 398-400), wat de vraag oproept of er niet toch wat is gebeurd tussen de twee in het groene dal.

Zondenpad

De liefde blijkt van korte duur en de beloftes van de man leeg, na zeven jaar geluk en rijkdom is namelijk hun geld op en heerst er hongersnood, dus verlaat hij haar. De eerst zo vaardige Beatrijs en haar jeugdvriend blijken geen werk te kunnen verrichten: “*Doen en wisten si wat*

bestaen: Si en conste ghenen roc spinnen Daer si met mochte winnen.” [Ze hadden geen middelen van bestaan: zij konden zelfs geen garen spinnen om de kost ermee te winnen.] (p.66-67, regel 416-418). Beatrijs laat zien afhankelijk te zijn door de liefdesrelatie, terwijl haar jeugdliefde onafhankelijk is, hij kan haar immers verlaten en doet dit ook. Beatrijs blijft achter met de kinderen, zonder geld en zonder eten. De zorgen van Beatrijs toen ze net vertrokken uit het klooster blijken bevestigd: “*Si sprac: ‘Hets mi comen soe, Dat ic duchte spade ende vroe.*” [‘Het is precies gegaan als ik vrees van het begin af aan.] (p.66-67, regel 433-434). Ze had het kunnen voorkomen als ze naar haar gevoel en haar kennis over de ‘oneerlijke wereld’ had geluisterd. In plaats van passief haar lot te ondergaan kiest ze ervoor om geld te verdienen door middel van prostitutie. Vervolgens verkeert Beatrijs zeven jaar in zonden, doordat ze haar lichaam verkoopt voor geld. Ze doet dit vanuit moederliefde: “*Ic moet gaen dorden noet Buiten der stat op tfelt Ende winnen met minen lichame ghelt, Daer ic met mach copen spise. In mach in ghere wise Mijn kinder niet begheven.*” [Ik moet gedwongen door de nood, buiten de stad, in ‘t open veld mijn lichaam verkopen voor geld om eten te kunnen krijgen, want ik moet toch mijn eigen kinderen te eten geven?’] (p.68-69, regel 448-453). Het leven als prostituee maakt haar zo ellendig en verdrietig “*Dat si met enen swerde al bloet Liever liete haer hoet af slaen, Dan si meer sonden hadde ghedaen Met haren lichame, alsi plach. Si weende nacht ende dach Dat haer oghen selden drogheden.*” [dat ze liever met een scherp zwaard haar hoofd eraf had laten slaan dan dat ze meer zonden had begaan, haar lichaam nog langer bevuild. Dag en nacht heeft ze zo gehuild dat haar ogen maar zelden droogden.] (p.70-71, regel 486-491). Ook al bevindt ze zich op het zondenpad, Beatrijs blijft trouw aan Maria en bidt alle dagen.

Oplossing

Haar zorgen en problemen worden uiteindelijk opgelost door terug naar het klooster te gaan en haar zonden op te biechten. Ondanks haar wantrouwen voor de wereld, laat ze haar kinderen in goed vertrouwen achter bij de weduwe. Zij doet dit onder andere vanwege de grote last van de zonden op haar gestel: “*Mijn sonden sijn mi soe leet. Saghic enen hoven heet, Die in groten gloyen stonde, Dat die vlamme ghinghe uten monde, Ic croper in met vlite, Mochtic mier sonden werden quite.*” [Mijn zonden doen me wel zo’n pijn, als er een hete oven zou zijn, die zo verschrikkelijk gloeide dat de vlammen er uitsproeiden, ik zou er binnenlopen als dat mijn zonden vrij kon kopen.] (p.76-77, regel 625-630). Het belang van het biechten wordt benadrukt in de volgende zin: “[Al wat je de abt doet melden, kan hij je kwijt doen schelden, maar waar je niet van wilt spreken, dat zal God vreselijk op je wreken!]”

PEDAGOGISCHE WAARDE BEATRIJS

(p.94-95, regel 867-970), waarin bedreigd wordt met nare consequenties als er niet gebiecht wordt. Dankzij het biechten worden tevens haar kinderen ‘gered’, de abt neemt hen namelijk onder zijn hoede en maakt vrome mannen van hen.

Boodschap

Samengevat begint Beatrijs dus als een innerlijk en uiterlijk perfect meisje, waar verandering in komt door de liefde. De liefde wordt afgebeeld als iets dat haar in de weg staat en uiteindelijk slechte gevolgen heeft voor haar leven. Ondanks de gedachte dat het wel eens verkeerd zou kunnen lopen, gaat ze toch mee met de man die haar dure cadeaus en een luxe leven belooft. Door deze keuze te maken, een eigen keuze, belandt ze uiteindelijk op het zondenpad, en wel een van de ergste voor de gelovige, adellijke vrouw: de prostitutie. Zelfs toen haar geliefde haar vroeg om het minnespel te spelen in de natuur wees ze dit af, met als reden de schaamte die erbij zou komen kijken. Dus de keuze om dit te doen met vreemdelingen, laat in het verhaal zien dat ze voor haar eigen standaard erg diep gezonken is. Uiteindelijk kiest ze ervoor om toch te gaan bedelen, wat voor haar in het begin als ergste optie werd gezien. Ze belandt dus op haar ergst mogelijke pad, te zien aan haar verbale uitingen van haar leiden. Dit extreme gevolg op de keuze om de liefde achterna te gaan lijkt de boodschap te geven dat dit ten zeerste werd afgeraden. Het is beter om als vrouw niet zelf actie te ondernemen als het om de liefde gaat. Hoe dan ook belandt Beatrijs uiteindelijk weer in het klooster, waarvan geconcludeerd wordt dat het een veiligere, betere plek is voor haar dan in de wijde wereld. Ze kan het als adellijke vrouw niet in haar eentje maken in de wereld, daar heeft ze een man voor nodig: óf via een huwelijk óf via de kerk. Een sterke boodschap die specifiek wat betreft de kerk aan bod komt is het belang van de biecht en de negatieve gevolgen als er iets wordt verzwegen. Zowel de liefde in eigen hand nemen als liegen of achterhouden zijn omschreven met angstwekkende gevolgen, waardoor de lezer het niet meer in haar hoofd zou halen om er ook maar overna te denken.

Literatuurstudie

Beeld van de vrouw

Poor (2001: p.122 en 124) onderzocht hoe middeleeuwse vrouwen afgebeeld zijn, specifiek in de middeleeuwse literatuur. Hierbij behandelde zij onder andere een verhaal waarbij de vrouw centraal staat als koningin en gedichten waarbij de vrouw wordt gezien als liefdesobject. Met name deze laatste zijn vergelijkbaar met de Beatrijs, aangezien ook hier sprake is van hoofse liefdeslyriek. Tijdens haar analyse vond zij een duidelijk poëtisch beeld

en een oppositioneel beeld van de ideale vrouw. De ideale vrouw is over het algemeen afgebeeld als prachtig, nobel, stil en ververwijderd. Er is zeker geen sprake van vrouwelijke behoeftes, deze werden namelijk gezien als ongepast en gevaarlijk. De vrouwen waarvan de behoeftes duidelijk waren in de literatuur, werden hierom doorgaans afgebeeld met ongewenste karaktertrekken, zoals jaloezie, harteloosheid, onverschilligheid en wispelturigheid. Een mogelijke verklaring hiervoor is de vermindering van sociale zichtbaarheid van de vrouw, dankzij de verandering van de fysieke omgeving (Crawford, 2015: p.32). De vrouw is in de middeleeuwen over het algemeen geassocieerd met de interne wereld; 'het huis' waar de meeste van haar activiteiten plaatsvinden. Door de verandering in de dertiende eeuw waarbij de huizen meer gesloten en privé werden, werd de vrouw 'onzichtbaar' met een lagere status en werd er vanuit de maatschappij minder waarde gehecht aan hun economische activiteit. De 'ongewenste' vrouw is omschreven als fysiek lelijk, terwijl de ideale vrouw in alle gevallen prachtig was. Veel van de gewenste en ongewenste eigenschappen zijn zichtbaar in combinatie met de objectivering van lichamen van vrouwen. In de (Germaanse) middeleeuwse literatuur is dus een duidelijke voorkeur voor bepaalde kenmerken bij vrouwen te zien, die de tekst mogelijk als boodschap draagt en overbrengt bij de lezer. De boodschap is dat de ideale vrouw mooi, nobel, stil en ververwijderd is en haar behoeftes niet uit of nastreeft.

Uit onderzoek naar de representatie van Maria, onder andere in beelden, beschrijvingen en tentoonstellingen, blijkt dat er een grote behoefte was om haar innerlijk functioneren bloot te leggen en te begrijpen, waarin sociale machtsverhoudingen en hiërarchiën zichtbaar zijn. Wat met name opvalt, is dat deze hiërarchie en de bijpassende gebruiken de middeleeuwse vrouw fysiek en sociaal kwetsbaar maakten, waarbij haar lichaam werd gezien als object. Door het lichaam op deze manier, als fabriek voor de foetus, te representeren, kwam er minder focus op identiteit en rechten van de vrouw. Het was gebruikelijk om dit 'object' bloot te stellen aan fysieke onderzoeken, waarbij inbreuk werd gemaakt op de privacy van de vrouw. Zo was het bijvoorbeeld normaal om door middel van een fysiek onderzoek, meestal uitgevoerd door een vroedvrouw, vast te stellen of een vrouw nog maagd was. Dit is met name gedaan bij vrouwen die het klooster ingingen en wanneer er sprake was van een belangrijk huwelijk. De visuele confirmatie was van belang om de uitspraak van de vrouw te bekrachtigen (Novacich, 2017: p.465-467, 472 en 489).

Prostitutie in de middeleeuwen

Het idee dat de vrouw het bezit was van de man, speelde een belangrijke rol in de middeleeuwen om controle te houden over de vrouwen in een samenleving (Mazo Karras, 1996: p.3, 12, 15, 31 en 54). Elke vrouw die niet onder de controle viel van een bepaalde man, riskeerde dat zij werd gelabeld als 'hoer'. Dit gebeurde niet op basis van haar daadwerkelijke acties, maar met name op basis van haar reputatie. Het label 'hoer' werd dus niet alleen gegeven aan vrouwen die seks hadden in ruil voor geld, maar werd breed gebruikt om bepaalde alleenstaande vrouwen, vrouwen van lichte zeden en bijvoorbeeld wasvrouwen aan te duiden. Wanneer dit gebeurde, had dit een grote impact op het leven van de vrouw. Het betekende namelijk onder andere dat zowel de plaatselijke seculiere als de kerkelijke autoriteiten rechten over haar hadden. Dit had met name betrekking tot het reguleren van haar seksuele gedrag, waar één of meer mannen voor nodig waren (Mazo Karras, 1989: p.425).

Omdat vrouwen uit de lagere klasse van de samenleving door de man, met name uit de boven- en middenklasse, gezien werden als algemeen bezit en alsof zij 'voor het grijpen' lagen, wisten deze vrouwen dat de kans groot was dat zij onder druk zouden worden gezet voor seks. Aangezien het aannemelijk was dat dit zou gebeuren, besloten zij het lot gedeeltelijk in eigen handen te nemen en er dan maar geld voor te vragen. Over het algemeen verdienden prostituees niet veel geld, maar het was één van de weinige manieren voor een vrouw zonder vaardigheden om geld te verdienen. Prostitutie was niet per se voor degenen die geen enkele andere optie meer hadden, maar het was ook geen emotioneel luchtig werk, vanwege de morele en ideologische bagage en de algemene kijk op prostitutie van de samenleving (Mazo Karras, 1996: p.9, 48, 50, 80, 84 en 87).

Zowel de kerk als de lokale autoriteiten waren over het algemeen tegen prostitutie en zagen dit als verkeerd (Mazo Karras, 1989: p.400 en 408). Volgens de wet was prostitutie dan ook lange tijd verboden en vrouwen die dit beroep beoefenden werden regelmatig gestraft (Mazo Karras, 1996: p.13, 25, 31, 84 en 99). De kerk behandelde deze zaken, waarbij een veel voorkomende vorm van straf publieke schaamte was. De eer van de vrouw was volledig afhankelijk van haar seksualiteit. In de rechtbank was duidelijk te zien dat een prostituee over het algemeen op een lage plek in de sociale rangorde werd gezet, wat onder andere terug te zien is in het weigeren van getuigenissen van prostituees. Ondanks dat zowel de kerk als de autoriteiten over het algemeen tegen prostitutie waren, zagen zij ook het belang hiervan in met betrekking tot het reguleren van de publieke orde waarbij controle werd gehouden over vrouwelijke seksualiteit en mannen met een bepaalde groep vrouwen naar bed konden gaan in plaats van onschuldige meisjes te verkrachten (Mazo Karras, 1989: p.422).

Naast dit wettelijke beeld met betrekking tot prostitutie van de middeleeuwse autoriteiten, speelde ook het beeld binnen de samenleving een rol in hoe deze vrouwen werden gezien (Mazo Karras, 1996: p.9, 84, 96 en 100). Ondanks dat prostitutie over het algemeen werd gezien als vernederend, werden zelfstandig werkende prostituees, in tegenstelling tot de vrouwen die bij een bordeel werkten, meer geaccepteerd door de samenleving. Zij waren doorgaans meer geïntegreerd in de buurt en gingen om met andere vrouwen binnen deze samenleving. Daarbij komt dat deze individuele prostituees niet per se publiekelijk bekend waren. Prostitutie was bijvoorbeeld vaak op de meeste straten verboden, waardoor het beperkt werd tot specifieke delen van een stad (Mazo Karras, 1989: p.403).

Doel en kenmerken van de opvoeding

Tarbin (2015: p.106 en 110-112) onderzoekt het verschil tussen de opvoeding van jongens en van meisjes in de middeleeuwen, waarbij ze erachter kwam dat angst een grote rol speelde in het Europese verleden. De belangrijke rol van angst en vrees in de opvoeding herleidt Tarbin uit de rol hiervan in het geloof. De mens werd over het algemeen geleerd om met angst en opzien te kijken naar de bijbelse autoriteiten, waarbij de angst vooral werd gefocust op eventuele consequenties van zonden. In de opvoeding werd deze angst voor gevolgen met name beïnvloed door disciplineren, oftewel het straffen voor fouten. In de didactische literatuur die Tarbin heeft bestudeerd, vond zij veel analogieën tussen de ouder-kind relatie en de dienaar-werkgever relatie, wat de focus op autoriteit, doel en effectiviteit benadrukt. Dit is ook te zien in het onderzoek van Lewis (2015: p.157), zij kwam er namelijk achter dat tussen 1250 en 1350 de interesse in het narratief van het kind afnam en er met hetzelfde woord naar zowel bedienden als kinderen verwezen werd. Het doel van de opvoeding was over het algemeen om kennis van God en religie te verspreiden, een specifiek moreel beeld in te prenten en om te straffen voor fouten.

Meisjes werden opgevoed met deze religieuze idealen, waarbij schaamte, angst, kuisheid en ijdelheid de belangrijkste kernwaarden waren (Tarbin, 2015: p.114). Het was nodig om meisjes op deze manier op te voeden omdat zij, volgens onder andere Vives, bedwongen moesten worden. Lewis (2015: p.157-158) onderbouwt het verschil in opvoeding voor meisjes met het gebruik van het woord 'kint' in de verwijzing naar de vrouw. Terwijl het gebruik van het woord om te verwijzen naar jongens afhankelijk was van de leeftijd, speelde bij meisjes de maagdelijkheid de belangrijkste rol. Om de maagdelijkheid en reputatie van meisjes te behouden werden zij zo goed als altijd voorzien van begeleiding, zo werden ze beschermd tegen verleiding en verkrachting (Ní Chonail, 1997: p.30). Doordat meisjes om

deze reden meer begeleiders nodig hadden, kostte het de ouders bijvoorbeeld meer geld om een meisje in de pleegzorg te laten opvoeden dan een jongen. Het voornaamste doel in het leven van de vrouw was dat zij maagd bleef totdat dit strategisch ingezet kon worden, bijvoorbeeld voor een gunstig huwelijk (Tarbin, 2015: p.114 en 122). De moeder speelde hier een erg belangrijke rol in, de verantwoordelijkheid voor haar dochter's kuisheid en reputatie lag namelijk bij haar. Terwijl bij de opvoeding van meisjes over het algemeen de focus lag op angst en vrees, lag de focus van de opvoeding van jongens op liefde en beloning. De belangrijkste reden hiervoor was het socialisatie-aspect, men wilde namelijk geen bange, stille jongens voortbrengen.

Ondanks dat de jongens een grotendeels andere opvoeding kregen, hielden zowel meisjes als jongens hun ervaringen met seksueel geweld verborgen voor de ouders. Zij deden dit voornamelijk vanuit angst om een pak slaag te krijgen van een autoriteitsfiguur, zoals de schoolmeester of een van de ouders. De meeste gevallen van seksueel geweld vonden plaats bij meisjes, waarbij de moeder vaak werd geïdentificeerd als de oorzaak van de angst voor het vertellen, waarschijnlijk door de focus van de moeder op kuisheid, in de opvoeding van meisjes (Tarbin, 2015, p.121 en 122).

Boodschap

Samengevat, is er in de afbeelding van vrouwen in de middeleeuwen objectivering van het lichaam en een duidelijke voorkeur voor bepaalde innerlijke en uiterlijke karaktertrekken te zien. Lezers en luisteraars krijgen de boodschap dat een vrouw mooi, stil, nobel en ver verwijderd moet zijn, dat zij thuis hoort te zijn en alleen onder begeleiding naar buiten gaat. In de literatuur is ook de 'slechte' vrouw afgebeeld, onder andere met een lelijk uiterlijk waar ongewenste karaktereigenschappen, als het hebben van een eigen wil en eigen behoeftes, aan zijn gekoppeld. De interne wereld is waar de vrouw thuis hoort, terwijl de man thuis hoort in de externe wereld. De representatie van vrouwen heeft, doorgaans negatieve, gevolgen voor hun plek in de samenleving, zoals een vermindering van rechten en een vermeerdering van de fysieke en sociale kwetsbaarheid.

In de opvoeding is dit beeld van de vrouw, met de focus op het belang van de maagdelijkheid, terug te zien in het gebruik van angst en begeleiding bij meisjes tegenover liefde en spel voor jongens. Bij meisjes stonden onder andere de kernwaarden kuisheid, schaamte en angst centraal. Het voornaamste doel van de opvoeding is het verspreiden van het geloof, waarbij angst voor (bijbelse) autoriteitsfiguren een grote rol speelt. De angst werd

onder andere door middel van straffen en het benoemen van ernstige consequenties gebruikt om ervoor te zorgen dat de kinderen niet zondigden.

Vergelijking

Ideaalbeeld en anti-beeld vrouw

Het ideaalbeeld van de middeleeuwse vrouw zoals gezien in de secundaire literatuur, is ook terug te zien in de Beatrijs. Het verhaal begint immers met een omschrijving van hoe perfect het meisje is, zowel innerlijk als uiterlijk. Ze is mooi, lief, werkt hard en zorgvuldig, waardoor velen haar beminnen. Zodra Beatrijs het klooster verlaat maakt zij eigen keuzes, met nare consequenties als gevolg op de lange termijn. Ze is niet meer het passieve meisjes, maar heeft een actieve houding in het vormgeven van haar leven. Beatrijs verplaatst zich volgens het gebruikelijke beeld in de wereld van de man. Zij hoort als vrouw eigenlijk thuis in de interne wereld, oftewel binnen in huis of in het klooster, en ze voelt zelf ook een slecht voor gevoel zodra zij de wereld van de vrouw verlaat. Zodra haar geliefde haar verlaat is zij niet meer het bezit van één man, waardoor zij haar bescherming verliest en als alleenstaande vrouw goed op haar individuele acties moet letten. Zij kan immers gemakkelijk bestempeld worden als ‘hoer’ en als bezit van de samenleving gezien worden.

Beatrijs kiest ervoor om geld te verdienen als prostituee, omdat zij zich zou schamen om te bedelen binnen de stadsmuren. Aangezien wordt beschreven dat zij vrijwel geen vaardigheden heeft, is dit één van de weinige manieren die zij heeft om geld te verdienen en daarmee een logische keuze. Doordat de prostitutie veelal plaatsvond in aparte delen van de stad, is de kans groot dat het beroep van Beatrijs hiermee onzichtbaar was voor het gros van de samenleving. Ondanks dat het verkopen van haar lichaam haar een ellendig gevoel geeft, prostitutie was immers een zonde volgens de kerk, is dit toch de betere optie voor Beatrijs. Haar mogelijke adellijke achtergrond zou hier een verklaring voor kunnen zijn, aangezien er veel waarde werd gehecht aan het behouden van een goede naam en de trots door de sociale elite.

Opvallend is dat Beatrijs ‘slechte’ dingen doet ondanks dat haar beschrijving overeenkomt met het ideaalbeeld van de vrouw. Terwijl doorgaans de lelijke vrouw met de slechte karaktertrekken het zondenpad bewandelt, is er in dit geval sprake van een ‘goed’ personage dat toch een vreselijk lot ervaart. Haar motivaties voor haar handelen en haar gevoelens krijgen plaats in het verhaal. Verder is opvallend aan het hoofdpersonage dat zij relatief minder geobjectiveerd wordt dan de vrouwen in andere middeleeuwse verhalen en dat er vrij weinig focus ligt op haar maagdelijkheid. Het verhaal focust voornamelijk op de

mogelijkheid om vergeving te krijgen voor de zonden door middel van de biecht en het geloof.

Geloof

Kennis verspreiden over God en de bijbel was een belangrijk onderdeel van de opvoeding en dit is hier zichtbaar in het verhaal. De jonge non blijft trouw aan Maria terwijl zij jarenlang zondigt en dit redt haar uiteindelijk van haar nare lot. Het verhaal is duidelijk een Mariaverhaal, in zoverre dat het de wonderen van Maria laat zien en laat zien dat trouw en geloof in Maria beloond worden. In het geloof vindt Beatrijs weer rust en vergiffenis. Ondanks de angst en het opzien tegen bijbelse autoriteiten die gebruikelijk waren in het geloof, lijkt ze zelf niet erg bang te zijn hiervoor. In de bijbelse en kerkelijke autoriteiten zoekt zij met name hoop en rust. Zo blijft zij bijvoorbeeld Maria trouw door dagelijks tot haar te bidden en biecht zij bij de priester. Dankzij het geloof is zij uiteindelijk gered en kan zij terugkeren naar haar oude leven in het klooster. Wel is ze duidelijk bang om terug naar het klooster te gaan, voornamelijk vanwege de reacties die zij dan zal krijgen. Als zondige vrouw is het aannemelijk dat haar angst gericht is op de reacties van de kerk, aangezien de kerk morele misdaden, zoals de prostitutie, behandelde. De angst die gebruikelijk is in de opvoeding van meisjes is echter wel in het verhaal terug te zien.

Angst en schaamte

Het verhaal laat zien dat je als vrouw op het slechtst denkbare pad terechtkomt als je eigen keuzes maakt. Aangezien dit een Mariaverhaal is en daarmee verbonden is aan het geloof, is het slechtst denkbare pad een pad van zonde. De kerk zag prostitutie als moreel verkeerd en strafte vrouwen hiervoor. Ook is het zondenpad van Beatrijs het slechtst denkbare, specifiek voor het adellijke publiek, aangezien zij dit pad eindigt als bedelares. Eer en het behouden van een goede naam waren erg belangrijk voor de adel, waarvan in Beatrijs haar geval op dat punt in haar leven van beide geen sprake meer lijkt te zijn: ze leeft een tijd met veel schaamte. Hiermee creëert het verhaal angst bij het publiek, met als functie om te voorkomen dat mensen zondigen. Beatrijs laat al zien angstig te zijn bij het begin van haar vertrek, omdat ze de wereld ziet als slecht te vertrouwen, en haar angsten worden bevestigd. Ze was beter af geweest als ze naar de aangeleerde vrees had geluisterd en passief had gedaan wat ze 'hoort' te doen.

Een ander belangrijk kenmerk van de opvoeding van vrouwen, namelijk 'schaamte' is ook terug te zien in het verhaal van Beatrijs. Dit valt onder andere op wanneer haar

jeugdviend haar vraagt om het minnespel te spelen in de natuur. Ze zou zich ervoor schamen om zich daartoe te verlagen en uit dit uitgebreid. De schaamte is tevens te zien wanneer het geld op is en haar vriend haar verlaat; ze is genoodzaakt zich te verlagen tot dat waar ze zich het meest voor schaamt.

Conclusie

In dit onderzoek is er geprobeerd een antwoord te vinden op de volgende vraag: “Wat is de pedagogische waarde van de Beatrijs voor de adellijke vrouw in de middeleeuwen?”. Om deze vraag te beantwoorden is er eerst een tekstanalyse uitgevoerd waarbij aandacht is besteed aan de representatie van de vrouw, waarna de historische context is onderzocht door middel van een literatuurstudie. Vervolgens zijn de resultaten van beide onderdelen met elkaar vergeleken. Deze onderzoeksvraag is gesteld om nader onderzoek te doen naar de diepgewortelde sociale structuren die ten grondslag liggen aan de machtsverhoudingen tussen man en vrouw en die bijdragen aan het beeld van de vrouw als ondergeschikt.

Uit eerder onderzoek bleek dat er gedacht werd dat de boodschap van de Beatrijs was om het adellijke publiek hun focus te doen verschuiven van uiterlijk en trots naar innerlijk en geloof. Dit is aannemelijk, aangezien de tekst geschreven is voor de stedelijke hogere klasse. De Beatrijs is echter specifiek gericht aan de meisjes en vrouwen uit deze bevolkingsgroep, waardoor het van belang is om de focus te leggen op de boodschap voor vrouwen. Middeleeuwse teksten die de ervaring van vrouwen behandelen, hadden doorgaans een pedagogische waarde zoals het bevorderen van risicovermijding en de mogelijkheid geven tot *survivor speech*. In Middeleeuwse teksten is de vrouw ook op een bepaalde manier afgebeeld, waarmee de boodschap overgedragen werd wat gewenst en wat ongewenst was in het uiterlijk en het karakter van een vrouw.

Boodschap(pen)

De boodschap van de Beatrijs is in de eerste plaats waarschijnlijk religieus gekleurd. Het is namelijk een Mariaverhaal, geschreven rond de tijd dat de Mariaverering een sterke beweging vormde. Het voornaamste (intentionele) doel van de tekst is het laten zien van Maria's krachten en het belang van het geloof. In de tekst is dit onder andere terug te zien in de rol van de biecht en het bidden die er uiteindelijk voor zorgen dat Beatrijs weer gered wordt van het zondenpad. Deze boodschap van de tekst past tussen de boodschappen van de andere teksten in het verzamelhandschrift, waarvan de meeste aspecten van religie behandelen. Zo zit bijvoorbeeld een tekst over de tien sacramenten vlak na de Beatrijs.

PEDAGOGISCHE WAARDE BEATRIJS

Naast deze voor de hand liggende boodschap, zit er echter ook een (mogelijk onbewuste) boodschap in het verhaal. Door middel van het creëren van angst, geeft de tekst namelijk de boodschap dat het publiek dit ook kan overkomen als zij dezelfde ‘fouten’ maken. Het publiek bestaat uit adellijke meisjes, die de motieven en verhaalelementen van de tekst begrijpen. Net als Beatrijs waren zij hoofs, welopgevoed en knap, waardoor zij zich waarschijnlijk goed konden inleven in het hoofdpersonage. Ondanks haar ogenschijnlijk perfecte karakter, belandt zij toch op het zondenpad. Onder andere doordat zij een eigen keuze maakt; haar eigen lot in handen neemt, aangestuurd door de liefde. De tekst laat het publiek weten dat zij zich moeten bedwingen, de liefde is namelijk iets misleidends en de vrouw moet niet haar verlangens nastreven. Door angst en schaamte te gebruiken, Beatrijs wordt immers prostituee en bedelares, wat door het adellijke publiek gezien werd als een leven van schaamte, zal het publiek verstandiger handelen dan Beatrijs en ervoor zorgen dat zij niet zondigen. Als Beatrijs passief had gedaan wat ze ‘hoorde’ te doen, dan was alle ellende niet gebeurd.

Naast deze pedagogische waarde van de tekst, laat het verhaal ook een bepaalde representatie van de werkelijkheid van de vrouw zien. Dit is onder andere te zien in de opvallende shift in het verhaal vanuit de Latijnse versie, waar haar verleider een geestelijke is die haar na de seks verlaat. In de meeste gevallen was het namelijk een geestelijke die de belangrijkste rol speelde in gevallen van verkrachting in de middeleeuwen, terwijl de tekst later niet alleen de werkelijkheid representeerde maar ook gebruikt werd met een bepaalde functie, namelijk als Mariaverhaal. Verder is er ook een bepaald beeld gegeven van de economische zelfstandigheid van de vrouw. De tekst laat namelijk zien dat Beatrijs het in haar eentje niet redt in de buitenwereld. Adellijke meisjes hebben geen ambacht geleerd, waardoor ze niet genoeg brood op de plank kunnen brengen. De tekst laat zien dat deze meisjes afhankelijk zijn, met een voorbeeld waarin het publiek zich kan inleven, dus dat ze er maar niet over na moeten denken om er zelf op uit te gaan. Hierin is mogelijk de lagere waarde aan de economische activiteit van de vrouw te zien die het gevolg was van verminderde sociale zichtbaarheid.

Moderne context

Al met al blijkt de tekst dus een relatief negatief en afhankelijk beeld van de vrouw te geven, wanneer deze gelezen wordt in de context van de middeleeuwen. Zoals verwacht, zijn aspecten van *rape culture* terug te zien in de tekst, zoals het bevorderen van risicovermijding bij het publiek. De sociale structuren die we vandaag de dag nog steeds zien, bevinden zich al

in onze samenleving sinds de middeleeuwen.

Deze cultuur wordt echter niet alleen maar bekrachtigd. Anders dan bijvoorbeeld de oud-Franse pastourelle, bevat de Beatrijs namelijk de gevoelens en belangen van de vrouw, waarbij zij een stem krijgt. Doordat er aandacht is voor de beleving van de vrouw, biedt de tekst onder andere ruimte voor *survivor speech*. Vrouwen die de tekst lezen en in een vergelijkbare situatie hebben gezeten, bijvoorbeeld vrouwen die de liefde achterna gegaan zijn en vervolgens zijn verlaten waardoor zij in jaren van ellende zijn beland, kunnen de tekst misschien gebruiken om er een boodschap uit te halen en hun gevoelens over de periode te accepteren. Deze functie kan de tekst ook hebben gehad in de middeleeuwen. De tekst laat immers zien dat Maria vergevingsgezind is en een vrouw terug op de been kan komen na een ellendige periode. Niet door het letterlijk gebruiken van de tekst maar bijvoorbeeld door het leggen van analogieën tussen de tekst en het ‘echte’ leven, kunnen de lezers van het verhaal meer inzicht krijgen in hun eigen situatie. Het bidden tijdens de ellendige jaren van haar leven hielden Beatrijs bijvoorbeeld op de been, hier kan dan mogelijk nagedacht worden over wat ‘het bidden’ voor de lezer was.

Door middeleeuwse teksten te lezen kunnen we meer inzicht krijgen in hoe de sociale structuren die de ondergeschiktheid van de vrouw bevorderen precies zijn opgebouwd en daarmee hoe ze afgebroken kunnen worden. Het verhaal laat zien hoe een vrouw die haar eigen keuzes maakt, hiervoor wordt gestraft, waarmee het de boodschap geeft om het lot niet in eigen handen te nemen. Tegelijkertijd geeft het de boodschap dat vergeving en een oplossing van de ellende altijd mogelijk zijn. Doordat de lezer in de moderne context een grotendeels ander systeem heeft van normen en waarden, kan deze een andere boodschap in de tekst lezen dan de middeleeuwse lezer.

Deze mogelijk andere interpretatie en moderne inzichten kunnen gebruikt worden in het onderwijs. Aangezien de Beatrijs een belangrijke tekst is in het Nederlandse middelbare onderwijs, is het een ideale kans om de structuren en onderliggende historische context van *rape culture* bespreekbaar te maken vanaf een relatief jonge leeftijd en een mogelijkheid te bieden voor *peer education* en antigewelddeducatie. Door de tekst, met inachtneming van het vrouwelijk perspectief, te bespreken, wordt er bewustzijn gecreëerd en inzicht in onze cultuur waar (nog steeds) het mannelijke vaak de norm is. Vanuit inzicht en bewustzijn kunnen namelijk deze tradities doorbroken worden. Hierbij is het van belang om aandacht te besteden aan de representatie van de vrouw en hoe deze tot stand is gekomen. Daarbij is het waardevol om de boodschap te bespreken die de Beatrijs uit en hoe dit gekoppeld kan worden aan het beeld van de vrouw in de middeleeuwen. Tot slot is het belangrijk om de connectie te maken

PEDAGOGISCHE WAARDE BEATRIJS

met de moderne context en de boodschap die hierin doorgaans aan de vrouw wordt gegeven, om te kijken of hier sprake is van een vergelijkbare machtsverhouding. Om erachter te komen hoe deze implicaties concreet en effectief vormgegeven kunnen worden in het onderwijs is er vervolgonderzoek nodig, onder andere met betrekking tot de didactiek die hiervoor het beste ingezet kan worden.

Referenties

- Beatrijs, editie Wilmlink, W., & Meder, T. (1995). *Beatrijs: een middeleeuws Maria-mirakel*. Amsterdam: Prometheus.
- Besamusca, B. (2017). The Patron and the Implied Readership of The Hague, Koninklijke Bibliotheek, MS 76 E 5. *The Dynamics of the Medieval Manuscript*, 41–56.
<https://doi.org/10.14220/9783737007542.41>
- Bharucha, N. E. (1996). From Behind a Fine Veil: A Feminist Reading of Three Parsi Novels. *Indian Literature*, 39 (5(175)), 132-141.
- Crawford, S. (2014). Archaeology of the Medieval Family. In Hadley D. & Hemer K. (Eds.), *Medieval Childhood: Archaeological Approaches* (pp. 26-38). Oxford; Philadelphia: Oxbow Books. doi:10.2307/j.ctvh1drt6.6
- Gondry, J. (1918). *Beatrijs*. Antwerpen: Mercurius.
- Gos, G. (2013). Women, Gender, and Sexuality in Late Medieval Irish Rómánsaíochtaí. In S. Sheehan (Ed.) & A. Dooley (Ed.), *Constructing Gender in Medieval Ireland* (pp. 153–169). New York: Palgrave Macmillan.
- Gravdal, K. (1991). *Ravishing Maidens: Writing Rape in Medieval French Literature and Law*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Harris, C. (2016). Rape Narratives, Courtly Critique, and the Pedagogy of Sexual Negotiation in the Middle English Pastourelle. *Journal of Medieval and Early Modern Studies*, 46 (2), 263-278.
- Brillenburger Wurth, K. (2006). Literatuur als koloniaal en postkoloniaal discours. In K. Brillenburger Wurth & A. Rigney (Eds.), *Het Leven van Teksten* (pp. 363–394). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Lewis, C. (2014). Interdisciplinarity, Archaeology and the Study of Medieval Childhood. In Hadley D. & Hemer K. (Eds.), *Medieval Childhood: Archaeological Approaches* (pp. 145-170). Oxford; Philadelphia: Oxbow Books. doi:10.2307/j.ctvh1drt6.13
- Mazo Karras, R. (1989). The Regulation of Brothels in Later Medieval England. *Signs*, 14 (2), 399-433.
- Mazo Karras, R. (1996). *Common Women*. New York: Oxford University Press.
- Montashery, I. (2012). A Feminist Reading of Virginia Woolf's Mrs Dalloway. *International Journal of Applied Linguistics & English Literature*, 1 (3), 22-28.
- Ní Chonail, B. (1997). Fosterage: Child-Rearing in Medieval Ireland. *History Ireland*, 5 (1), 28-31.

- Novacich, S. E. (2017). Transparent Mary: Visible Interiors and the Maternal Body in the Middle Ages. *The Journal of English and German Philology*, 4, 464-490.
- NOS. (2017). *Tijdslijn: de vermissing van Anne Faber*. Geraadpleegd op 4 mei, 2021, van <https://nos.nl/artikel/2196764-tijdslijn-de-vermissing-van-anne-faber>.
- Passenier, A. (2007). *Beatrijs. Het middeleeuwse verhaal van de verliefde non*. Barneveld: Uitgeverij Boekenbent.
- Poor, S. S. (2001). Gender Studies and Medieval Women in German. *College Literature*, 28 (2), 118-129.
- Robertson, E. (2007). Medieval Feminism in Middle English Studies: A Retrospective. *Tulsa Studies in Women's Literature*, 26 (1), 67-79. doi:10.2307/20455306
- Smith, S. G., Zhang, X., Basile, K. C., Merrick, M. T., Wang, J., Kresnow, M., & Chen, J. (2018). *The National Intimate Partner and Sexual Violence Survey: 2015 data brief-update release*. Centers for Disease Control and Prevention.
- Sterling-Hellenbrand, A. (2018). From Bystander to Upstander: Reading the Nibelungenlied to Resist Rape Culture. In A. Gulley (Ed.), *Teaching Rape in the Medieval Literature Classroom: Approaches to Difficult Texts* (pp. 63-74). Arc Humanities Press.
- Studio Spectrum. (1984). *Dierdicht en Geestelijke Epiek*. Utrecht/Antwerpen: Uitgeverij het Spectrum.
- Tarbin, S. (2015). Raising Girls and Boys: Fear, Awe, and Dread in the Early Modern Household. In S. Broomhall (Ed.), *Authority, Gender and Emotions in Late Medieval and Early Modern England* (pp. 106–130). Palgrave Macmillan.
- Valk, A. (2021). *Moord Sarah Everard maakt veel los onder vrouwen: 'Dit had mij ook kunnen overkomen'*. NOS. Geraadpleegd op 4 mei, 2021, van <https://nos.nl/artikel/2372439-moord-sarah-everard-maakt-veel-los-onder-vrouwen-dit-had-mij-ook-kunnen-overkomen>.
- Van der Toorn-Piebenga, G. (1984). “*Av Tveimr Kumpanum*”, - ofwel de Noors-IJslandse versie van de Beatrijslegende. Verkregen op 4 mei, 2021, van <http://ijpp.rug.nl/index.php/tvs/article/download/10202/7783>.
- Wilmink, W., & Meder, T. (1995). *Beatrijs: een middeleeuws Maria-mirakel*. Amsterdam: Prometheus.
- Ohlheiser, A. (2017). *The woman behind 'Me Too' knew the power of the phrase when she created it - 10 years ago*. The Washington Post. Geraadpleegd op 4 mei, 2021, van <https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2017/10/19/the-woman-behind-me-too-knew-the-power-of-the-phrase-when-she-created-it-10-years-ago/>.